

Daria Kossakowska

ORCID 0000-0001-5780-8260

Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Białymstoku

Katedra Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Administracji

PRZESTĘPCZOŚĆ JAKO ZAGROŻENIE BEZPIECZEŃSTWA PUBLICZNEGO

Streszczenie

Bezpieczeństwo publiczne jest też postrzegane jako bezpieczeństwo społeczeństwa, wszystkich obywateli państwa i dotyczy ochrony życia, zdrowia ludzi i mienia. Wśród zagrożeń powodowanych przez działalność człowieka znaczne niebezpieczeństwo naruszeń w obrębie bezpieczeństwa publicznego niesie przestępczość. Przedstawione dane statystyczne pokazują stronę ilościową zjawiska przestępczości oraz wykrywania przestępstw. Zmiany w rozmiarach przestępczości zwracają uwagę na złożony charakter problematyki i pracy służb odpowiedzialnych za wykrywanie przestępstw.

Słowa kluczowe: przestępczość • bezpieczeństwo • statystyka kryminalna.

CRIME AS A PUBLIC SECURITY THREAT

Abstract

Public safety is understood as the safety of society and all citizens of a country, and refers to the protection of every human life, health and property. Among the threats caused by human activity, crime poses a significant risk of violations of public safety. The statistical data presented in the article show the quantitative changes in crime and crime detection. Crime rates bring attention to the complex nature of the problem and the challenges of the work of services responsible for detecting crimes.

Keywords: crime • security • crime statistics.

Bezpieczeństwo publiczne

Bezpieczeństwo jest naczelną potrzebą każdego człowieka. Bezpieczeństwo to stan braku zagrożeń, stan poczucia stabilności. Termin ten jest różnie pojmowany i definiowany. Etymologicznie słowo „bezpieczeństwo” wywodzi się z języka łacińskiego, a powstało z połączenia dwóch oddzielnych słów: *bez* – brak, nieobecność oraz *piecza* – troska, opieka. Można też go rozumieć jako brak strachu, brak zmartwień. Łacińskie słowo *securitatis*, czyli bezpieczeństwo także oznacza coś do czego nie jest wymagana troska, opieka lub dozór. Ludzie nieustannie dążą do poczucia swobody i niezagrożenia, dlatego termin „bezpieczeństwo” można też postrzegać jako dobro naturalne, najwyższą wartość, bez której jest trudniej żyć. Każde państwo powinno w sposób ciągły zapewniać swoim obywatelom stan, w którym będą czuli się dobrze, bezpiecznie¹.

Zapewnienie obywatelom poczucia bezpieczeństwa, czyli subiektywnie odczuwanego stanu niezagrożenia jest ważną kwestią w każdym państwie. Poczucie bezpieczeństwa wpływa na kształtowanie ludzkich zachowań i postaw. Ta potrzeba a zarazem życiowy cel może być osiąganym przez każdą jednostkę na różnym etapie jej życia.

Bezpieczeństwo można podzielić biorąc pod uwagę różne kryteria. Ze względu na podmiot wyróżnia się bezpieczeństwo obiektywne i subiektywne, wewnętrzne i zewnętrzne, abstrakcyjne i konkretne, bierne i aktywne, statyczne i dynamiczne, ludzkie i rzeczowe². Z uwagi na przedmiot to bezpieczeństwo: polityczne, militarne, ekonomiczne, społeczne, kulturowe, ideologiczne, ekologiczne. Ten podział pozwala łatwiej wyróżnić kwestie dotyczące rodzaju, zasięgu wyzwań oraz zagrożeń³.

Początki używania terminu „bezpieczeństwo publiczne” można datować na wiek XIX. Już w tamtym okresie próby zdefiniowania

¹ *Zarządzanie bezpieczeństwem – wyzwania XXI wieku* (red.) M. Lisiecki, Warszawa 2008, s. 61, ISBN 9788386228867.

² L. F. Korzeniowski, *Podstawy nauk o bezpieczeństwie*, Warszawa 2012, s. 77, ISBN 9788376415185.

³ S. Zalewski, *Bezpieczeństwo polityczne państwa studium funkcjonalności instytucji*, Siedlce 2010, s. 118-124. Rozprawa Naukowa ISSN 2082-8721; nr 106.

bezpieczeństwa podjął. W. Kawka. Zdaniem tego autora bezpieczeństwo publiczne było niezbędnym elementem współżycia zorganizowanej grupy ludzi⁴. Według J. Zaborowskiego bezpieczeństwo publiczne to „stan faktyczny wewnątrz państwa, który umożliwia bez narażenia szkody (wywołane zarówno zachowaniem ludzi, jak i działaniem sił natury, techniki itp.) normalne funkcjonowanie organizacji państwowej i realizację jej interesów, zachowanie życia, zdrowia i mienia jednostek żyjących w tej organizacji oraz korzystanie przez te jednostki z praw i swobód zagwarantowanych Konstytucją oraz innymi przepisami prawa”⁵. Inną definicję przedstawił S. Bolesta, który uznał bezpieczeństwo za system urządzeń prawnych i określonych stosunków, które są regulowane przez prawo.

Bezpieczeństwo publiczne jest też postrzegane jako bezpieczeństwo społeczeństwa, wszystkich obywateli państwa i dotyczy ochrony życia, zdrowia ludzi jak i mienia. Bezpieczeństwo publiczne jest też uważane za równoznaczne z brakiem zagrożenia dla obywateli w związku z np. komunikacją, ruchem drogowym, epidemiami, różnego rodzaju klęskami naturalnymi oraz nieprawidłową działalnością człowieka. Bezpieczeństwo oraz dobro jednostki w państwie warunkują właściwe funkcjonowanie organizacji państwowej.

Termin „bezpieczeństwo publiczne” często jest łączony z określeniem „porządek publiczny” tworząc „bezpieczeństwo i porządek publiczny”. Część badaczy zajmujących się bezpieczeństwem jednak uważa, że łączenie tych terminów jest nieuprawnione, ponieważ odnoszą się one do różnych kategorii życia.

Zagrożenia bezpieczeństwa publicznego mogą mieć różnolite źródła: naturalne (np. klęski żywiołowe), społeczne (np. narkomania, alkoholizm, przestępczość), techniczne (np. katastrofy ekologiczne), militarne (działalność sił zbrojnych)⁶. Postęp technolo-

⁴ S. Pieprzny, *Administracja bezpieczeństwa i porządku publicznego*, Rzeszów 2012, ISBN 9788373387317.

⁵ J. Zaborowski, *Prawne środki zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego*, Warszawa 1977.

⁶ S. Pieprzny, *Administracja bezpieczeństwa i porządku publicznego*, Rzeszów 2012, ISBN 9788373387317.

giczny oraz rozwój cywilizacyjny powodują, że różne zagrożenia zmieniają się bardzo dynamicznie. Wśród zagrożeń powodowanych przez działalność człowieka znaczne niebezpieczeństwo naruszeń w obrębie bezpieczeństwa publicznego niesie przestępczość.

Nie wszystkie typy przestępstw są zauważane przez społeczeństwo jako jednakowo groźne dla bezpieczeństwa publicznego. Niemniej największe bezpośrednie zagrożenie niewątpliwie stanowią wszystkie czyny karalne mieszczące się w zbiorczej kategorii określonej jako przestępczość kryminalna. Drugą taką kategorią opisującą czyny godzące w podstawy ekonomiczne gospodarki państwa jest przestępczość gospodarcza. Te dwie kategorie obejmują największą liczbę przestępstw stwierdzanych każdego roku w Polsce.

Tabela 1. Ogólna liczba przestępstw stwierdzonych w Polsce w latach 2000–2020

Rok	Liczba przestępstw stwierdzonych	Wykrywalność w %
2020	765 408	73,3
2019	796 557	73,1
2018	768 049	73,4
2017	753 963	71,7
2016	748 459	66,5
2015	799 779	64,7
2014	867 855	65,2
2013	1 061 238	67,0
2012	1 119 803	67,8
2011	1 159 554	68,7
2010	1 138 523	67,9
2009	1 129 577	67,1
2008	1 082 057	65,9
2007	1 152 993	64,6
2006	1 287 918	62,4
2005	1 379 962	58,6
2004	1 461 217	56,2

2003	1 466 643	55,2
2002	1 404 229	54,9
2001	1 390 089	53,8
2000	1 266 910	47,8

Źródło: <https://statystyka.policja.pl/st/przestepstwa-ogolem/121940,Przestepstwa-ogolem.html>, dostęp: 7.01.2021.

Liczba wszystkich przestępstw stwierdzonych w Polsce na początku XXI wieku znacznie przekraczała 1 mln i w kolejnych latach rosła. Od 2005 roku zaczęto notować spadek ogólnej liczby przestępstw stwierdzonych, ale dopiero w 2014 roku liczba ta spadła poniżej jednego miliona. W 2020 roku liczba przestępstw stwierdzonych znalazła się w okolicy 770 000.

Jak pokazują dane w Tabeli 1 ogólna wykrywalność przestępstw w latach 2000–2020 wykazywała wyraźną tendencję wzrostową. Wykrywalność wzrosła z 47,8% do 73,3%.

Przestępczość kryminalna

Przestępczość kryminalna przenika do wszystkich dziedzin życia społecznego i stanowi jedną z najbardziej uciążliwych dla społeczeństwa kategorię. Są to takie przestępstwa jak: kradzieże samochodów, kradzieże z włamaniem, uszczerbek na zdrowiu, uszkodzenie mienia, przestępstwa rozbójnicze, rozboje oraz wymuszenia a także bójki. Liczba popełnianych przestępstw z tej kategorii jest większa niż liczba przestępstw ekonomicznych bądź narkotykowych.

Tabela 2. Stwierdzone przestępstwa kryminalne w Polsce w latach 2000–2020

Rok	Liczba przestępstw	Wykrywalność w %
2020	222 061	43,9
2019	227 477	41,3

2018	221 343	39,3
2017	232 529	38,1
2016	269 214	35,4
2015	301 649	32,7
2014	344 015	33,5
2013	432 747	36,7
2012	477 639	38,9
2011	493 135	37,6
2010	484 930	35,6
2009	476 819	33,1
2008	465 391	32,4
2007	507 508	30,8
2006	581 529	28,3
2005	1 000 096	44,2
2004	1 085 295	42,2
2003	1 101 387	41,3
2002	1 083 854	42,5
2001	1 107 073	42,8
2000	1 133 162	42,3

Źródło: <https://statystyka.policja.pl/st/przestepstwa-ogolem/przestepstwa-kryminalne/7-wybranych-kategorii-p/122289,Przestepstwa-z-7-wybranych-kategorii.html>, dostęp: 7.01.2021.

Dane z Tabeli 2 pozwalają zauważyć, że liczba stwierdzonych przestępstw typu kryminalnego od roku 2000 wykazywała tendencję spadkową. Największą liczbę zanotowano w 2000 roku (133 162 przestępstwa), a najmniejszą w roku 2018 (221 343 przestępstwa). Z kolei wykrywalność w tej kategorii najpierw niewiele wzrosła, ale w 2006 roku gwałtownie spadła aż do 28,3%. Od 2007 roku wykrywalność powoli rosła prawie do 44% w roku 2020.

Przestępczość gospodarcza

Przestępczość gospodarcza lub inaczej ekonomiczna towarzyszy ludziom od dawna i cechuje się trudnością wykrycia. Jednym z pierwszych twórców teorii powstawania przestępczości gospodarczej był amerykański socjolog Edwin Sutherland. Sformułował on termin *White-Collar Crime* co znaczy „przestępczość białych kołnierzyków”. E. Sutherland użył tego terminu do opisu kryminalnej działalności ludzi o wyższym statusie materialnym i społecznym, ludzi bogatych⁷. E. Sutherland skupił się na przedstawieniu charakterystyki sprawcy tego przestępstwa. Osoby, które określał jako „białe kołnierzyki” posiadały ważne stanowisko lub szczyły się w społeczeństwie powszechnym uznaniem.

Przestępczość „białych kołnierzyków” różni się od innych kategorii przestępczości. Cechuje ją m.in. brak elementu przemocy, popełnienie przestępstwa może być długo utajnione, ofiary pozostają często anonimowe i najczęściej nawet nie zdają sobie sprawy, że stały się ofiarami przestępstwa. Najważniejszą cechą, która wyróżnia te przestępstwa jest jednak status społeczny sprawcy⁸.

Często tak osoby fizyczne, jak i przedsiębiorstwa dotknięte przestępstwem typu gospodarczego nie decydują się na zgłoszenie przestępstwa bojąc się np. o swoją reputację⁹. E. Sutherland rozwinął także koncepcję „niebieskich kołnierzyków” – *blue-collar crime*. Celem wprowadzenia tego terminu było rozróżnienie przestępstw, które dokonywane były przez dwie grupy społeczne o różnym statusie. Określenie to objęło przestępstwa dokonywane głównie przez pracowników usługowych, handlowych. Określenie „niebieskie” wiązało się z niebieskim ubiorem sprawców¹⁰.

⁷ M. Nyc, *Przestępstwa białych kołnierzyków jako zagrożenie dla ekonomicznego bezpieczeństwa państwa* 2008, file:///C:/Users/Daria/Downloads/BTiP_2008_1-2_18_nyc.pdf, dostęp 15.12.2020.

⁸ K. Bułat, P. Czerniak, A. Grzelak i inni, *Kryminologia. Repetytorium*, Kraków 2010, s. 106, ISBN 9788326402203.

⁹ J. Kraciuk, *Przestępstwa gospodarcze w przedsiębiorstwach i sposoby ich przeciwdziałania*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego” 2012, nr 690, ISSN 1640-6818.

¹⁰ M. Nyc, *Przestępstwa białych kołnierzyków jako zagrożenie dla ekono-*

Wyjaśnienie co jest przyczyną popełniania przestępstw gospodarczych oraz czym kierują się osoby w tzw. „białych kołnierzykach” interesowało także W. S. Albrechta, który w latach 80. XX wieku przeanalizował wiele tego typu przestępstw. Przeprowadził także badanie ankietowe wśród sprawców, które pozwoliło mu wyróżnić dziewięć głównych typów sprawców oraz rodzaje ich motywów. W. S. Albrecht złożył następujący katalog tych motywów:

- chęć życia ponad stan,
- nieodparta żądza bogacenia się,
- wysokie zadłużenie osobiste,
- bliskie powiązania z klientami,
- poczucie, że wynagrodzenie jest niewspółmierne do odpowiedzialności,
- kombinatorstwo,
- pokonanie systemu jako wyzwanie,
- uzależnienie od hazardu,
- nadmierna presja rodziny lub otoczenia.

Kolejnym etapem jego badań było opracowanie tak zwanej „skali oszustw”. Dotyczyła ona presji sytuacji, okazji oraz uczciwości osoby. Według tej skali, jeśli osoba popełniająca przestępstwo cechuje się niską uczciwością a presja sytuacji oraz okazja do popełnienia przestępstwa są duże to powstaje większe prawdopodobieństwo na wystąpienie nadużycia niż w sytuacji przeciwnej¹¹.

Określanie „przestępstwa gospodarcze” jest powszechnie uznawane, istnieją jednak spory co do zakresu jaki ono obejmuje¹². Dla badaczy łatwiejszy do sprecyzowania jest obszar zjawiska niż jego definicja. Biorąc zatem pod uwagę obszar gospodarki państwa, do przestępstw gospodarczych zalicza się:

- przestępstwa przeciwko podstawowym instytucjom gospodarczym, które dotyczą szkody na rzecz np. banków, różne

micznego bezpieczeństwa państwa 2008, file:///C:/Users/Daria/Downloads/BTiP_2008_1-2_18_nyc.pdf, dostęp 15.12.2020.

¹¹ J. Kraciuk, *Przestępstwa gospodarcze w przedsiębiorstwach i sposoby ich przeciwdziałania*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Finanse, Rynki finansowe, Ubezpieczenia” 2012, nr 51, s. 804, ISSN 1640-6818.

¹² J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, Gdańsk 1999, s. 294, ISBN 83-87570-06-0.

przestępstwa giełdowe m.in. też do tej grupy należy fałszowanie pieniędzy,

- przestępstwa przeciwko przedsiębiorstwom, które m.in. służą do eliminowania konkurencji na rynku pracy,
- przestępstwa przeciwko środowisku, np. przestępstwa, które wiążą się z dążeniem do obniżania kosztów własnych,
- przestępstwa przeciwko interesom finansowym państwa, głównie związane są z przemysłem oraz przestępstwami podatkowymi,
- przestępstwa przeciwko konsumentom, np. oszukańcza reklama, nieprawdziwe informacje znajdujące się na metce danego produktu¹³.

W literaturze podaje się też typologię przestępstw zaliczonych do kategorii gospodarczych opracowaną przez Radę Europy wymieniając tu:

- przestępstwa kartelowe,
- oszukańcze praktyki i wykorzystywanie sytuacji ekonomicznej przez międzynarodowe związki przedsiębiorstw,
- nadużycia przy dostawach lub nadużycia subwencji krajowych czy międzynarodowych,
- przestępstwa komputerowe,
- tworzenie fikcyjnych przedsiębiorstw,
- fałszowanie zestawień bilansowych oraz księgowości,
- oszustwa kapitałowe co do sytuacji ekonomicznej i kapitału towarzystw akcyjnych,
- naruszanie przez przedsiębiorstwo norm bezpieczeństwa i zdrowia pracowników,
- przestępstwa na szkodę konsumentów,
- nieuczciwa konkurencja i reklama,
- przestępstwa podatkowe oraz uchylanie się przez przedsiębiorstwa od obowiązku ubezpieczeń socjalnych,
- przestępstwa celne,
- fałszowanie pieniędzy i papierów wartościowych,

¹³ Por. K. Bułat, P. Czerniak, A. Grzelak i inni, *Kryminologia. Repetytorium*, Kraków 2010, s. 105, ISBN 9788326402203.

- przestępstwa giełdowe i bankowe,
- przestępstwa na szkodę środowiska¹⁴.

Przemiany cywilizacyjne dają nowe możliwości przestępczych działań w obszarze gospodarczym. Dynamika postępu prowadzi do powstawania nowych form przestępczości, które wypierają tradycyjną przestępczość gospodarczą. Współczesna kryminologia wyszczególnia cechy, które charakteryzują przestępczość gospodarczą: utajony charakter działań, duże straty materialne i niematerialne, brak elementu przemocy, działanie pod przykryciem, często zorganizowana forma, ofiarami stają się najczęściej osoby fizyczne, które pozostają cały czas anonimowe, grupy społeczne bądź instytucje, świadome działanie przestępców. Każda z powyższych cech łączy się z inną¹⁵.

Przestępczość gospodarcza powoduje ogromne straty dla skarbu państwa. Ten rodzaj przestępczości stwarza też zagrożenie dla bezpieczeństwa publicznego ludzi. Obecnie przestępstwa gospodarcze skupiają się wokół takich sektorów jak: bankowy, finansowy i kapitałowy, przekształceń i ubezpieczeń.

Przestępczość gospodarcza w dużym stopniu charakteryzuje się tak zwaną ciemną liczbą. Przestępstwa są dokonywane pod przykryciem legalnej działalności, więc nie rzucają się w oczy. Ofiary takich przestępstw często są oszukiwane latami i nie są tego świadome, co utrudnia wykrycie przestępstwa. Sprawcami przestępstw gospodarczych są najczęściej ludzie o wyższym statusie społecznym, a przed takimi osobami organy ścigania zachowują większą ostrożność. Tacy sprawcy z reguły dobrze znają swój zawód i potrafią odpowiednio wykorzystać go by zatrzeć ślady popełnionego przestępstwa¹⁶.

¹⁴ Council Of Europe, Legal Affaires, Economic Crime, Strassbourg 1981.

¹⁵ W. Jaroch, *Współczesna zorganizowana przestępczość gospodarcza*, https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/2293/1/BSP_6_2009_Jaroch.pdf, dostęp 7.01.2021.

¹⁶ Por. K. Bułat, P. Czerniak, A. Grzelak i inni, *Kryminologia. Repetytorium*, Kraków 2010, s. 106, ISBN 9788326402203.

Tabela 3. Stwierdzone przestępstwa gospodarcze w Polsce w latach 2000–2020

Rok	Liczba przestępstw	Wykrywalność w %
2020	198 163	81,8
2019	187 367	82,0
2018	180 739	86,1
2017	189 871	87,6
2016	150 386	82,5
2015	167 741	84,4
2014	161 135	87,1
2013	159 624	88,9
2012	141 483	92,4
2011	151 655	94,4
2010	154 341	94,8
2009	151 265	94,8
2008	135 305	94,0
2007	143 108	94,0
2006	145 314	94,1
2005	136 801	94,5
2004	152 148	95,9
2003	151 596	96,9
2002	109 698	96,6
2001	103 521	96,7
2000	84 260	96,8

Źródło: file:///C:/Users/user/AppData/Local/Temp/przestepstwa-gospodarcze-do-2020.pdf, dostęp: 7.01.2021.

W badanym okresie liczba stwierdzonych przestępstw gospodarczych wykazywała tendencję wzrostową. Od roku 2000 rozmiary przestępczości gospodarczej zwiększyły się ponad dwa razy (2,35). Natomiast wskaźnik wykrywalności systematycznie malał – już w 2013 roku spadając poniżej 96,8% w wyjściowym roku badania do 81,8% w roku końcowym.

W celu zwalczania i przeciwdziałania przestępczości gospodarczej rząd wprowadził *Program przeciwdziałania i zwalczania przestępczości gospodarczej na lata 2015–2020*. Program jest wynikiem wspólnych działań Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, Ministerstwa Finansów oraz Prokuratury¹⁷. Dokument stanowi realizację koncepcji zintegrowanego podejścia do zjawiska przestępczości gospodarczej, co oznacza pogłębienie współpracy między służbami, organami i instytucjami zaangażowanymi w przeciwdziałanie i zwalczanie tej przestępczości. Program wymusza efektywniejsze działania mające na celu zniwelowanie do minimum przestępczości gospodarczej.

Podsumowanie

Przedstawione dane statystyczne pokazują jedynie stronę ilościową zjawiska przestępczości oraz wykrywania przestępstw. Już tylko prezentacja danych pozwala na następujące stwierdzenia dotyczące dwóch pierwszych dekad XXI wieku:

- przestępczość stwierdzona ogółem maleje, a jej wykrywalność ogólna rośnie,
- przestępczość kryminalna maleje, ale wykrywalność w pierwszych latach badanego okresu maleje, a dopiero potem rośnie, jednak osiągając w 2020 roku zaledwie poziom wyjściowy z 2000 roku,
- przestępczość gospodarcza znacznie rośnie, przy równocześnie znacznie malejącej wykrywalności.

Przestępczość niewątpliwie jest zagrożeniem bezpieczeństwa państwa oraz jego obywateli. W każdej formie popełniania zjawisko wpływa na destabilizację i zakłócenie gospodarki oraz funkcjonowanie państwa i życie obywateli. Zaprezentowane rozważania dotyczące przestępczości zwracają uwagę na złożony charakter

¹⁷ Program przeciwdziałania i zwalczania przestępczości gospodarczej na lata 2015–2020, Warszawa 2015, <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP20150001069/O/M20151069.pdf>, dostęp: 7.01.2021.

problematyki jaka się wiąże się nie tylko z samym zjawiskiem, ale również z pracą służb odpowiedzialnych za jego wykrywanie.

Bibliografia:

1. Błachut J., A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, Gdańsk 1999. ISBN 83-87570-06-0.
2. Bułat K., P. Czerniak, A. Grzelak i inni, *Kryminologia. Repetytorium*, Kraków 2010. ISBN 9788326402203.
3. Council Of Europe, Legal Affaires, Economic Crime, Strassbourg 1981.
4. file:///C:/Users/user/AppData/Local/Temp/przestepstwa-gospodarcze-do-2020.pdf, dostęp: 7.01.2021.
5. <https://statystyka.policja.pl/st/przestepstwa-ogolem/121940>, *Przestepstwa-ogolem.html*, dostęp: 7.01.2021.
6. <https://statystyka.policja.pl/st/przestepstwa-ogolem/przestepstwa-kryminalne/7-wybranych-kategorii-p/122289>, *Przestepstwa-z-7-wybranych-kategorii.html*, dostęp: 7.01.2021.
7. Jaroch W., *Współczesna zorganizowana przestępczość gospodarcza*, https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/2293/1/BSP_6_2009_Jaroch.pdf, dostęp: 7.01.2021.
8. Korzeniowski L. F., *Podstawy nauk o bezpieczeństwie*, Warszawa 2012. ISBN 9788376415185.
9. Kraciuk J., *Przestępstwa gospodarcze w przedsiębiorstwach i sposoby ich przeciwdziałania*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego” 2012, nr 690. ISSN 1640-6818.
10. Kraciuk J., *Przestępstwa gospodarcze w przedsiębiorstwach i sposoby ich przeciwdziałania*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Finanse, Rynki finansowe, Ubezpieczenia” 2012, nr 51. ISSN 1640-6818.
11. Nyc M., *Przestępstwa białych kołnierzyków jako zagrożenie dla ekonomicznego bezpieczeństwa państwa* 2008, file:///C:/Users/Daria/Downloads/BTiP_2008_1-2_18_nyc.pdf, dostęp: 15.12.2020.
12. Pieprzny S., *Administracja bezpieczeństwa i porządku publicznego*, Rzeszów 2012. ISBN 9788373387317.
13. Program przeciwdziałania i zwalczania przestępczości gospodarczej na lata 2015–2020, Warszawa 2015, <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP20150001069/O/M20151069.pdf>, dostęp: 7.01.2021.

14. Zaborowski J., *Prawne środki zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego*, Warszawa 1977.
15. Zalewski S., *Bezpieczeństwo polityczne państwa: studium funkcjonalności instytucji*, Siedlce 2010. Rozprawa Naukowa, nr 106. ISSN 2082-8721.
16. *Zarządzanie bezpieczeństwem – wyzwanie XXI wieku* (red.) M. Lisiecki, Warszawa 2008. ISBN 9788386228867.